

Владан Пејтров¹

Милош Станић²

РЕЛИГИЈСКИ ЕЛЕМЕНТИ У ПРЕАМБУЛАМА УСТАВА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЕВРОПСКЕ ЗЕМЉЕ*

Сажетак

Рад се бави местом и улоом религијских елемената у преамбулама устава. Имајући у виду да је устав државни акт, аутори најпре дају преглед модела односа државе и верских заједница на европском простору. По том, они обрађују појам и правну природу преамбуле. Најослећку, аутори дају преглед религијских елемената у преамбулама, сумарно у уставима светла и дејалније у европским уставима. Аутори су дошли до неколико закључака. Прво, религијски елементи у уставима су знајно чешићи у ваневројској уставности, док се у европским уставима појављују ређе. Дрго, уношење религијских елемената у устав није најушићање правца који карактерише начелна одвојеност државе и религије. Треће, религијским елементима се уииче на верујуће чланове друштва да с већом ревношћу учесћују у функционисању усостављене заједнице, без угрожавања усостављене уставне конституције. Поред тоа, на тај начин се у појединим државама исказује поштовање националној и европској традицији, у којој је религија бићан елемент.

Кључне речи: преамбула устава, религијски елементи у преамбулама, одвојеност цркве и државе, секуларност, кооперација, Европа, традиција.

1. Модели односа цркве и државе

Из угла европске уставности, могуће је идентификовати више модела односа између државе и цркава и верских заједница. „Модели односа између државе и цркава и верских заједница крећу се у

¹ Редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду и судија Уставног суда Србије.

² Научни сарадник Института за упоредно право у Београду.

* Милош Станић је овај рад определио као допринос пројекту пројекту Српско и европско право-упоређивање и усаглашавање (Ев. број 179031) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

широком луку, од релативно стриктне одвојености државе и црква и верских заједница, али без изостанка веза и подршке, што је присутно у Француској и Холандији, до постојања државних црква, или доминантних религија, као што је то случај у Уједињеном Краљевству, Данској и Финској.³ У Европи, чак и кад се установљава државна религија, то је формалног, церемонијалног карактера и нема утицаја на јавни живот. Друге верске заједнице нису дискриминисане и уживају од државе заштићену слободу вероисповести.⁴ Ни секуларна држава не значи непријатељску настројеност према религијама, пошто држава најчешће нема потребе да се потпуно одвоји од њих.⁵

Треба нагласити да одвојеност државе и цркве не подразумева, сама по себи, строгу неутралност државе и раздвојеност надлежности. Напротив, она укључује и тзв. кооперативну одвојеност, модел који је све распрострањенији широм Европе (Немачка, Аустрија, Белгија, Шпанија, Италија) у оквиру кога се државно и црквено законодавство, као и њихово деловање вишеструко преплићу и допуњују.⁶ У складу с тим, многи су уставотворци уважили шири друштвени значај реалног међусобног утицаја између државне власти и религијских организација.⁷ Данас је у већини европских правних система преовлађујућа идеја одвојености државе и верских заједница⁸, али она која подразумева њихове међусобне односе и садејство. Сарадња између државе и верских заједница у целој Европи нарочито је присутна после слома реал-социјализма.⁹

³ В. Ђурић, „Законско уређивање правног положаја црква и верских заједница у Републици Србији“, *Свеске за јавно право*, http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Vladimir_Djuric.pdf, 4, 23.07.2019.

⁴ Д. Симовић, „Европски уставни модели односа државе и цркве“, у: *Религија – Политика – Право* (ур. Ј. Ђурић, В. Џомић, М. Јевтић), Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско-приморска, ИИУ „Светигора“, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 723.

⁵ R. Blackford, *Freedom of Religion and the Secular State*, John Wiley & Sons-Blackwell, Malden, Oxford, Chichester 2012, 57.

⁶ С. Аврамовић, „Поимање секуларности у Србији – рефлексije са јавне расправе у Уставном суду“, *Анали Правној факултету у Београду* 2/2011, 296.

⁷ В. Петров, В. Микић, „Начело лаицитета у савременој уставности“, у: *Религија – Политика – Право* (ур. Ј. Ђурић, В. Џомић, М. Јевтић), Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско-приморска, ИИУ „Светигора“, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 637.

⁸ Д. Симовић, 732

⁹ S. Ferrari, „The Pattern of Church and State Relations in Western Europe“, *Fides et Libertas, The Journal of the International Religious Liberty Association*, Silver Spring, Maryland 2001, 59–60, према: С. Аврамовић, 296.

2. Појам преамбуле

Гледано етимолошки, појам преамбула је настао од латинске речи *preambulare* која значи ходати испред.¹⁰ Културолошки, преамбуле се упоређује са увертиром, прологом, јер грађане уводе у свет устава, користећи њима разумљив језик, привлаче их ка уставу, објашњавају суштину уставног садржаја, описују прошлост и предвиђају унеколико будућност.¹¹ Оне се обраћају како онима који су устав створили тако и онима на које се устав односи, изражавајући локалне потребе и аспирације.¹² Преамбуле „могу да артикулишу и дају легитимитет дубоким политичким променама. Оне могу пружити сврху и образложење, те служити као декларација веровања политичке заједнице. Оне су често прве речи ‘народа’, њихов *raison d’etre* и *cri de coeur*. Из тог разлога, за разлику од многих других делова устава, важност уставних преамбула није ограничена на правну и политичку арену. Културно специфичан, њихов једноставан, али директан језик може прожети друштвено и културно ткиво, делујући као потенцијални тотем за државу, заједницу и појединца.“¹³

Историјски гледано, претечу данашњих уставних преамбула можемо да нађемо у Хамурабијевом закону у осамнаестом веку пре нове ере, а о њиховој употреби се расправљало још у античко доба.¹⁴ Тако се њихов заматак уочава у античкој Грчкој, где се препоручивало да закони не треба да садрже само познату правну, нормативну форму, већ и одређене убеђујуће елементе.¹⁵ Премда њихова претеча у савременом значењу датира из Старог века, модерни корени уставних преамбула се налазе у британској пракси краљевских

¹⁰ W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, *Constitutional Preambles, A Comparative Analysis*, Cheltenham UK, Northampton USA, Edward Elgar Publishing, 2017, 6.

¹¹ P. Häberle, Hrvatski ustav (1991.) u europskoj pravnoj usporedbi, *Politička misao*, vol. XXXVII, 1/2000, 50; P. Häberle, 49 godina njemačkog Temeljnog zakona (ustava), *Politička misao*, vol. XXXV, 3/1998, 162.

¹² T. Ginsburg, N. Foti, D. Rockmore, ‘We the Peoples’: The Global Origins of Constitutional Preambles, University of Chicago Law school, Public Law and Legal Theory Working Papers, 2013-2014, 102; На пример, преамбуле устава европских посткомунистичких земаља, посебно оних које дуго нису или уопште нису имале независност, склоне су опширно да указују на историјске догађаје како би указале да нису изгубиле државноправни континуитет, L. Neka, Ustavnopravni poredak Mađarske u svjetlu Ustava iz 2011. godine, *Pravni vjesnik*, god. 29, 3-4/2013, 163.

¹³ M. McKenna, A. Simpson, G. Williams, First words: The Preamble to the Australian Constitution, *UNSW Law Journal*, Volume 24(2), 382.

¹⁴ W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, 6-7.

¹⁵ T. Ginsburg, N. Foti, D. Rockmore, 107.

декрета и статута који су садржали одређене уводе, односно изјаве којима се описују разлози доношења акта.¹⁶

У теорији, о појму преамбуле, углавном, постоји сагласје. На сличан начин, она се дефинише и у нашој и у страниј литератури. Јовичић наводи да је преамбула текст који се налази на почетку устава и претходи нормативном делу устава.¹⁷ То је текст, који претходи нормама, није стилизован у облику чланова, слободније дикције, више ораторске и свечане, претходећи или наслову устава или следећи испод наслова устава. У првом случају није саставни део устава, док у другом јесте.¹⁸ Према Келзену, преамбула је свечани увод који изражава политичке, моралне и религијске идеје које се намеравају остварити уставом. Трнка се слаже са Јовичићом у смислу да је то уводни део устава који претходи његовом нормативном делу.¹⁹ Према Соколу и Смерделу ради се о својеврсном начелном уводу у нормативни део устава, те је и стил преамбуле свечан, често и патетичан, а начин изражавања његовог садржаја описан и деклараторан.²⁰ У формалном смислу, преамбула је увод у целину устава, уводни део уставног прописа. У материјалном смислу, она не мора да се нађе на неком прецизно утврђеном месту у уставном тексту, јер је важније да буде препозната њена аутентична садржина, која се састоји у приказивању историје доносиоца устава, односно његових темељних вредности и начела.²¹

Прва права преамбула у историји се јавља заједно са првим уставом, Уставом САД из 1787, а има је и први европски устав, француски из 1791. године.²² Каже се и да је преамбула Устава САД постала легендарна.²³ У модерно доба, она се често појављује у уставним текстовима, те би се рекло да она представља „убедљиво преовлађујућу

¹⁶ *Ibid.*, 107.

¹⁷ М. Јовичић, *О уставу, теоријско-компаративна студија*, Савремена администрација, Београд 1977, 107-108.

¹⁸ Р. Марковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 40.

¹⁹ В. о овим дефиницијама код М. Алијевић, *Текст preambule kao pomoćna metoda тумачења устава*, *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, год. 5, бр. 9, http://prf.unze.ba/Docs/Anali/godina_5_broj_9/M_Alijevic.pdf, 285.

²⁰ *Ibid.*

²¹ V. Mikić, *Funkcije preambula savremenih ustava*, *Pravni zapisi*, год. V, 2/2014, 433-434; W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, 15.

²² М. Јовичић, 107-108.

²³ L. Orgad, *The preamble in constitutional interpretation*, *I•CON*, Vol. 8, 4/2010, 714; T. Ginsburg, N. Foti, D. Rockmore, 108.

особину савремених устава²⁴. Чак и кад уставни не садрже преамбулу у формалном смислу, они у нормативном делу садрже одредбе које имају садржај карактеристичан за преамбулу.

Преамбуле, и поред њихове распрострањености, нису довољно проучаване у упоредном уставном праву.²⁵ Занимање за преамбулу нагло је порасло приликом рада у склопу Конвенције о будућности Европе, када се развила жестока расправа о питању места хришћанских вредности у Уставу ЕУ.²⁶

3. Схватања о природи преамбуле

Проблем у вези с природом преамбуле је у постојању не само правног, већ и политички-декларативног супстрата у њеној садржини.²⁷ Другим речима, при одређивању природе преамбуле сусрећемо се заправо са неизвесношћу поводом тога да ли она припада простору политичког или правног. У том смислу, писци устава, повезујући нормативно-правни с „идеолошким“ уставом, чине разлику између прописа, с једне, и политичких, филозофских и социјалних премиса, с друге стране.²⁸

Основно је питање да ли је преамбула део устава. Уколико је одговор потврдан, онда преамбула има правну снагу устава. У пракси, уставописци могу сами да одреде њен правни статус, а постоји могућност да се то деси и приликом уставног судовања.²⁹ Обавезно дејство преамбуле предвиђају уставни десетак држава. Стога се проблем природе преамбуле поставља нарочито у уставним системима у којима устав није изричито решио ово питање.³⁰ Постоје и ситуације које су на средокраћу, када се може посредно извести закључак о правном статусу преамбуле, јер се, примера ради, она налази испод наслова устава.³¹

Мишљења о природи преамбуле су подељена у теорији. У основи, постоје три различита становишта. Према првом становишту,

²⁴ В. Кутлешкић, Преамбуле устава-упоредна студија 194 важећа устава, *Анали Правног факултета у Београду*, LVIII, 2/2010, 62.

²⁵ L. Orgad, 714-716.

²⁶ А. Ваџић, Konstitucionalizam, historizam i postmodernizam, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 50, 1/2013, 7.

²⁷ V. Mikić, 435.

²⁸ А. Ваџић, 7.

²⁹ L. Orgad, 731; W. Voermans, M. Stremler, P. Cliteur, 20.

³⁰ Д. Симовић, В. Петров, *Уставно право*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2018, 89.

³¹ W. Voermans, M. Stremler, P. Cliteur, 20-21.

преамбула није правна норма и следствено нема правну обавезност. Полази се од формалних обележја преамбуле и специфичности њеног садржаја. У прилог становишту да преамбула нема правно дејство наводе се њена формална обележја (одвојена је од нормативног дела; у систематизацији не користи чланове; текст нема прецизност својствену правним нормама) и садржај (програмски, идеолошки и декларативан карактер).³² Келзен тврди да она изражава само политичке, моралне и религијске идеје које устав намерава да оствари.³³ Ратко Марковић каже да је „преамбула прича о уставу, док је устав правна норма. Преамбула није правна норма и због тога је њена дикција слободнија, понекад и са повишеним патосом“.³⁴

Друго становиште заступају аутори који преамбули придају исту природу и обавезност као и осталим деловима устава, указујући да је она донета по истом поступку и од стране истог доносиоца.³⁵ „Није могуће прихватити да садржина искључиво одређује правну природу и правна дејства правних аката. Јер, кад би то учинили за преамбуле, онда би велики део садржаја и у другим гранама права изгубио то својство, јер ни оне не садрже никакво правило“.³⁶ Наводи се да у појединим земљама и у обичним законима можемо пронаћи преамбуле у којима се истичу мотиви доношења закона, али да постоји општа сагласност да оне нису део закона. Ипак, ваљало би приметити да постоји кључна разлика између законских и уставних преамбула. Наиме, док ове прве имају карактер информације, уставне преамбуле садрже правна начела и релевантну правну садржину.³⁷

Постоје и аутори који у прилог правне обавезности преамбула наглашавају чињеницу да се оне усвајају на исти начин као и било који други део уставног текста.³⁸ Поред тога, преамбула се може користити као инструмент тумачења, те би она могла да има индиректну правну важност.³⁹ Истиче се да она није правна норма ако не прописује никакво правило понашања, али је и тада од помоћи приликом

³² М. Пајванчић, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2009, 9; Вид. код В. Кутлешић, 71; А. Вајић, 10.

³³ М. Јовичић, 125.

³⁴ Р. Марковић, Устав Републике Србије из 2006-критички поглед, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2006, 8.

³⁵ В. Кутлешић, 72, 75.

³⁶ В. Кутлешић, 74.

³⁷ М. Јовичић, 123-124.

³⁸ Вид. В. Кутлешић; А. Вајић, 8; М. Алијевић, *Tekst preambule kao pomoćna metoda tumačenja ustava*, *Анали Правног факултета у Зеници*, 10/2012, 287.

³⁹ Вид. А. Вајић, 8.

утврђивања смисла правних норми, односно при њиховом тумачењу.⁴⁰ Интересантно је и становиште Карла Шмита који прави разлику између „уставног права“ и „устава“. Према његовом схватању „уставно право“ су одредбе којима се регулише понашање и постављају норме, док „устав“, према Шмитовој терминологији, чине „основне политичке одлуке“, које су у суштини извор и утока свих накнадних норми и њима се дефинишу стварни циљеви друштва. Оне не морају бити садржане у тексту устава, али се најчешће налазе у преамбули. Услед тога, сматра Шмит, погрешно је схватати преамбуле као „пуке изјаве“, јер су оне претежно устав неког друштва, док уставно право из тога, као у суштини секундарно, произлази.⁴¹

Мању, трећу, групу чине аутори који констатују да све преамбуле нису исте и да, зависно од њихове садржине, могу постојати оне које имају правну природу и обавезност као и оне које то немају.⁴² Оваква размишљања су се „прво појавила у вези са необичном садржином преамбула устава Француске из 1946. и 1958. године, односно због чињенице да је у њих укључена Декларација о правима човека и грађанина из 1789. године, услед чега устав нема други текст о тим питањима. Дакле, овом делу Преамбуле се признају правна – уставо-правна својства, да би слободе и права човека добиле уставну снагу и обавезност“.⁴³ У нашој литератури Миодраг Јовичић је разврстао преамбуле у три групе: оне које имају правну садржину и личе на правне норме, оне које нису правног карактера, али могу да служе приликом тумачења, као и оне преамбуле, које ни у ком случају не могу имати правни карактер и обавезну правну снагу.⁴⁴ Јовичић би се, стога, могао сврстати у присталице овог, трећег, „релативистичког“ становишта о природи преамбуле.

Кад се погледа упоредна судска пракса, карактеристичан је пример две земље у чијим се уставима преамбула прво појавила, а то су САД и Француска. Интересантно је да је се у овим државама заузима опречан став о природи преамбуле. У САД се, према преовлађујућем мишљењу, преамбула не сматра правно релевантном, док је у Француској обрнуто.⁴⁵ Ипак, ваља имати у виду да су у САД бројне критике таквог схватања. Наглашава се да преамбула, премда јој се од-

⁴⁰ Р. Марковић (2013), 41.

⁴¹ Наведено према, L. Orgad, 726.

⁴² М. Јовичић, 128-131; М. Алијевић, 287.

⁴³ Вид. В. Кутлешкић, 71.

⁴⁴ М. Јовичић, 126-132.

⁴⁵ Т. Ginsburg, N. Foti, D. Rockmore, 104.

риче правни значај, није сасвим правно ирелевантна.⁴⁶ Наводи се да је преамбулу у судском поступку последњи пут споменуо судија Стивенс 1995. године, а позива на преамбулу било је релативно често у издвојеним мишљењима.⁴⁷

У Француској је развој текао другачије, те се прво негирало обавезујуће дејство преамбуле, да би оно касније било признато методом судског тумачења.⁴⁸ У овој земљи је Уставни савет 1971. године донео одлуку којом се преамбули Устава из 1958. године признаје правна важност, а ову одлуку поједини аутори сматрају француским панданом одлуке Врховног суда САД у случају Мербури против Медисона.⁴⁹ Ова одлука је била истински подстицај, јер је у периоду од 1975. до 1991. године Уставни савет употребљавао преамбулу као параметар у готово петини својих одлука, што на најбољи начин осликава колико је она изменила своју улогу у политичком и демократском животу Француске.⁵⁰

У Немачкој, преамбула нема правно обавезујућу снагу, али се све чешће користи у тумачењу устава.⁵¹ Врховни суд Индије је у једном предмету утврдио да цела структура Устава укључује и његову преамбулу.⁵² Уставни суд БиХ „се у једној својој одлуци позвао и на једну одлуку канадског Врховног суда која говори о 'природи' уставних принципа којима су прожете одредбе преамбуле, па је закључио да поједине алинеје Преамбуле имају нормативни садржај који је правно значајан, уз образложење да за разлику од устава многих других земаља, Устав БиХ је саставни део једног међународног споразума.“⁵³ У Аустралији је однос према преамбули у пракси био променљив и то од прво стидљиве употребе приликом тумачења, па до шире употребе.⁵⁴ Постоји тренд у погледу растућег дејства обавезујуће правне снаге преамбула,⁵⁵ те полако клатно претеже на страну да је правно обавезна.⁵⁶ То потврђује недрживост тезе да је она искључиво политичка декларација, без правне релевантности.⁵⁷ Преамбула се посматра независно, као суштински

⁴⁶ L. Orgad, 721.

⁴⁷ A. Bačić, 9.

⁴⁸ V. Mikić, 437-438.

⁴⁹ A. Bačić, 10.

⁵⁰ *Ibid.*, 11.

⁵¹ L. Orgad, 725.

⁵² T. Ginsburg, N. Foti, D. Rockmore, 113; L. Orgad, 727-728.

⁵³ M. Alijević, 292-294.

⁵⁴ M. McKenna, A. Simpson, G. Williams, 388 и даље.

⁵⁵ V. Mikić, 435.

⁵⁶ *Ibid.*, 439.

⁵⁷ Д. Симовић, В. Петров, 91.

извор права, или у комбинацији са осталим уставним одредбама, где служи за тумачење устава.

Чини се да би амерички приступ требало сматрати изузетком⁵⁸ и да, у најмању руку, преамбуле служе тумачењу уставних одредби заједно са остатком устава. Оне доприносе, како то Немци кажу, јединству устава, као и учвршћивању одређених уставних вредности,⁵⁹ што је врло битна функција.

4. Религијски елементи у преамбулама – сумарни преглед

Према једном истраживању, преко половине важећих устава садржи извесне религијске елементе у преамбули. Тај број је био највећи 1945. године, када је износио 63 процента.⁶⁰ Територијално гледано, религијски елементи у преамбулама су сразмерно ретки у европским земљама. С друге стране, они су сразмерно чести у Јужној Америци.⁶¹ Овакве елементе можемо да нађемо у 60 преамбула важећих устава.⁶² Историјски гледано, религијски елементи су губили популарност током двадесетог века пре него што су је опет задобили након 1989. године. Пад популарности је одговарао порасту социјалистичке фразеологије у уставима, док је смањивањем опсега социјалистичке уставности у свету, повећано присуство религијских елемената у преамбулама, што имплицира да друштвене и политичке промене имају изразити утицај на садржај националних уставних текстова, укључујући и њихове преамбуле.⁶³

Садржински гледано, примећује се да у већини оваквих преамбула текст није опширан, понекад се састоји од свега неколико речи. Постоје и супротни примери, као што је преамбула Устава Авганистана, док је посебна преамбула Устава Ирана, као и уставни текст, који је готово у целини религијски. Од поменутих 60 преамбула са верским садржајем већина преамбула се односи на исламску веру.⁶⁴ Обично је призивање Бога постављено на почетку преамбуле. Међутим, Бог се може позвати и на крају преамбуле.⁶⁵

⁵⁸ L. Orgad, 715; W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, 89-90; V. Mikić, 435.

⁵⁹ W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, 90-91.

⁶⁰ Вид. *Ibid.*, 59.

⁶¹ М. Јовичић, 112.

⁶² В. Кутлешић, 67.

⁶³ Т. Ginsburg, N. Foti, D. Rockmore, 119.

⁶⁴ О томе В. Кутлешић, 67.

⁶⁵ W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, 61.

Хришћанске земље често користе израз свемогући Бог, а типичан пример за то је Устав Швајцарске. Понекад и исламске државе користе формулацију свемогући Бог, док је знатно чешће да поред речи Бог, имају друге одреднице, као што је реч милосрдан и сл. Известан број преамбула експлицитно користи реч „позивати“ у односу на Бога, те се на њега позивају или од Бога траже заштиту. То је посебно изражено у земљама Латинске Америке. Неке преамбуле не само да призивају Бога, већ и квалификују однос између Бога и људи, те се тај однос тиче или признавања врховне власти Бога, или захвалности Богу, те односа одговорности према Богу. Неке преамбуле садрже изјаву да се ради о исламским државама, што је нарочито карактеристично за државе Северне Африке, док бројне преамбуле упућују на шеријатско право као извор. Постоје и преамбуле попут мароканске, где се након дефинисања Марока као суверене муслиманске државе истиче и приврженост принципима отворености, умерености и толеранције, као и међусобном разумевању између свих култура и светских цивилизација.⁶⁶

5. Религијски елементи у преамбулама европских држава

У преамбули албанског Устава се наводи да се Устав доноси, између осталог, са вером у Бога и остале универзалне вредности, у духу религијске коегзистенције и толеранције.⁶⁷ Чланом 10. Устава Албаније се предвиђа да у овој земљи не постоји државна религија и да држава признаје једнакост религијских заједница, те да држава и религијске заједнице, којима се јамчи слобода деловања, признају међусобну независност.⁶⁸ У преамбули грузијског Устава се наводи да се Устав доноси пред Богом и нацијом.⁶⁹ Уставом Грузије се гарантују религијске слободе, али се истовремено признаје и изузетна историјска улога апостолске, аутокефалне Грузијске православне цркве, те јој се признаје независност у односу на државу.⁷⁰

⁶⁶ О томе више: *Ibid.*, 60-63.

⁶⁷ W. Voermans, M. Stremler, P. Cliteur, 64; В. Преамбулу Устава Албаније, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2016.pdf?lang=en, 23.07.2019.

⁶⁸ В. Чл. 10. Устава Албаније, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2016.pdf?lang=en, 23.07.2019.

⁶⁹ В. Преамбулу Устава Грузије, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2013?lang=en, 22.07.2019.

⁷⁰ В. Чл. 9. Устава Грузије, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2013?lang=en, 25.07.2019.

У Грчкој се наводи у преамбули да се Устав доноси у име светог, јединственог и недељивог Тројства.⁷¹ Иначе, „теоријска основа за односе државе и цркве је напредна форма цезаропапизма, система који је у грчкој литератури познатији као владавина државног права. У складу са Уставом, држава има право да законом уређује сва управна питања везана за цркву, чак и за њену унутрашњу структуру. Честе критике таквог приступа обично се побијају указивањем, и то нетачним, на постојање дуге традиције“.⁷² Члан 3. грчког Устава предвиђа основе односа државе и цркве у Грчкој. Према њему, учење Православне цркве је преовлађујућа вероисповест, црква Грчке је у погледу исповедања вере нераздвојно сједињена са Цариградском васељенском патријаршијом и свим другим православним црквама, док је црква самостална и аутокефална.⁷³ Израз „преовлађујућа“ би у датом контексту требало да се тумачи тако да, с изузетком успостављања православне вере као званичне вере (државне вере), друге повластице нису ограничене само на ту цркву.⁷⁴

Ирски уставотворац у преамбули наводи да се Устав доноси у име узвишеног Светог тројства, од којег потиче сва власт, и којем се као нашем коначном крају управљају дела људи и држава.⁷⁵ У Ирској је прихваћен концепт одвојености цркве од државе још 1871. године, осим у погледу образовања, а Уставом се забрањује дотирање вероисповести.⁷⁶ У преамбули летонског Устава се наводи да идентитет Летоније у европском културном простору, још од древних времена, почива, између осталог, на универзалним људским и хришћанским вредностима. На крају преамбуле се упућује молба Богу да благослови Летонију.⁷⁷ Однос цркве и државе у Летонији заснован је на начелу одвојености, уз прокламовање слободе вероисповести и без постојања државне вере. Ипак, одвојеност цркве и државе није никада

⁷¹ В. Преамбулу Устава Грчке, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en, 19.07.2019.

⁷² Х. Папастатис, „Држава и црква у Грчкој“, у: *Држава и црква у Евројској унији* (ур. Г. Роберс), Правословни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд 2012, 51.

⁷³ *Ibid.*, 52.

⁷⁴ *Ibid.*, 53.

⁷⁵ В. Преамбулу Устава Ирске, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2015?lang=en, 19.07.2019.

⁷⁶ Џ. Кејси, „Држава и црква у Ирској“, у *Држава и црква у Евројској унији* (ур. Г. Роберс), Правословни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд 2012, 97.

⁷⁷ В. Преамбулу Устава Летоније, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016?lang=en, 19.07.2019.

подразумевала потпуну њихову сегрегацију нити искључење цркве из друштвеног живота.⁷⁸ Видимо да Грчка и ирска преамбула указују и на учење светог тројства.⁷⁹

У преамбули Устава Лихтенштајна се наводи, између осталог, да се Устав доноси уз Божју милост,⁸⁰ док се чланом 37. Устава католичка црква одређује као државна црква.⁸¹ Мађарска преамбула истиче улогу хришћанства у очувању националног идентитета,⁸² али уз поштовање различитих религијских традиција које постоје у овој земљи.⁸³ У складу с чланом 7. Устава религијске заједнице и држава делују одвојено, а ова два субјекта могу и да сарађују у достизању заједничких циљева.⁸⁴ У немачком Уставу, односно Основном закону, речено је да тај акт доноси немачки народ, уз присуство свести о одговорности пред Богом и човеком, инспирисан одлучношћу промовисања мира у свету, као равноправан партнер у уједињеној Европи.⁸⁵ У погледу односа државе и цркве, Немачка се налази на средокраћи између постојања државне цркве и строге одвојености цркве и државе. Оне су раздвојене, али уз постојање Уставом утврђеног облика сарадње између њих и гарантовање три основна начела – неутралности, толеранције и паритета.⁸⁶

Две преамбуле су посебне јер се односе на Бога уз признање да сви грађани нису религиозни. Пољска преамбула наводи грађане који верују у Бога као извор истине, правде, добра и лепоте као и оне који не деле такву веру, али поштују наведене универзалне вредности које произлазе из других извора. Преамбула наводи да је пољска култура

⁷⁸ Р. Балодис, „Држава и црква у Летонији“, у: *Држава и црква у Европској унији* (ур. Г. Роберс), Правословни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд 2012, 140.

⁷⁹ W. Voermans, M. Stremmler, P. Cliteur, 60.

⁸⁰ В. Преамбулу Устава Лихтенштајна, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Liechtenstein_2011?lang=en, 19.07.2019.

⁸¹ В. Чл. 37. Устава Лихтенштајна, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Liechtenstein_2011?lang=en, 23.07.2019.

⁸² L. Heka, Ustavopravni poredak Mađarske u svjetlu Ustava iz 2011. godine, *Pravni vjesnik*, god. 29, 3-4/2013, 163-164.

⁸³ В. Преамбулу Устава Мађарске, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016?lang=en, 23.07.2019.

⁸⁴ В. Чл. 7. Устава Мађарске, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016?lang=en, 23.07.2019.

⁸⁵ В. Преамбулу Основног закона, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en, 19.07.2019.

⁸⁶ Г. Роберс, „Држава и црква у Немачкој“, у: *Држава и црква у Европској унији* (ур. Г. Роберс), Правословни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд 2012, 209-210.

укорењена у хришћанском наслеђу нације и у универзалним људским вредностима, те да се признаје одговорност пред Богом.⁸⁷ Дакле, преамбула Устава Пољске се поред верника обраћа и атеистима⁸⁸ и она је била резултат напорних преговора у изразито католичкој земљи, док је на нивоу Европске уније представљена као могуће решење питања Европског устава.⁸⁹ У Пољској је Закон о гаранцијама слободе савести и вероисповести из 1989. године основа читавог државно-црквеног права, а Закон предвиђа да је Пољска секуларна држава и да је неутрална у вези с питањем вероисповести.⁹⁰

У преамбули украјинског Устава стоји да се овај акт доноси уз свест о одговорности пред Богом, сопственом савешћу, прошлим, садашњим и будућим генерацијама.⁹¹ Према члану 34. Устава Украјине, држава и црква су у овој земљи одвојене и ниједну религију не може држава да предвиди као обавезну.⁹² У преамбули швајцарског Устава се помиње да се овај акт доноси у име свемогућег Бога.⁹³ У Швајцарској је регулисање односа државе и црква у надлежности кантона, а кантони и федерални ниво власти сарађују у оквиру својих надлежности да би се сачувао јавни мир између припадника различитих религијских заједница. Занимљиво је решење према којем је у овој земљи забрањена израда минарета.⁹⁴

6. Закључак

О преамбули устава и религијским елементима у њој, на основу претходно реченог, може се извести неколико закључака. *Прво,*

⁸⁷ W. Voermans, M. Stremeler, P. Cliteur, 64; В. Преамбулу Устава Пољске, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en, 19.07.2019.

⁸⁸ В. Кутлешић, 68.

⁸⁹ М. Ринковски, „Држава и црква у Пољској“, у: *Држава и црква у Евројској унији* (ур. Г. Роберс), Правословни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд 2012, 219, 222.

⁹⁰ *Ibid.*, 223.

⁹¹ В. Преамбулу Устава Украјине, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en, 19.07.2019.

⁹² В. Чл. 34. Устава Украјине, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en, 23.07.2019.

⁹³ В. Преамбулу Устава Швајцарске, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en, 19.07.2019.

⁹⁴ В. Чл. 72. Устава Швајцарске, доступно на: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en, 23.07.2019; <https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Svet/11023/Svajcarci-zabranili-minarete->; <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/331721/svajcarska-za-zabranu-minareta.html>, 23.07.2019.

преамбула је широко присутна у упоредној уставности и о њеном појму у литератури влада прилично сагласје. *Друио*, кад је реч о њеној природи, односно о томе да ли преамбула има или нема правно дејство, постоје три схватања која дају различите одговоре на ово питање. Ипак, у упоредној судској пракси, као и у теорији све више претеже схватање да преамбуле имају правну важност, у најмању руку, као помоћни инструменти, односно као ослонац при тумачењу устава. *Треће*, може се констатовати да религијски елементи у преамбулама нису ретки у компаративној уставности и ту влада прилично „шаренило“. *Четврто*, кад је реч о европском простору, укупно десет земаља садржи религијске елементе у преамбулама својих устава, што није занемарљив број, али је знатно мање од оног што је присутно у ваневропској, односно светској уставности. *Пето*, занимљиво је да се религијски елементи налазе углавном у преамбулама држава које су по својим уставним решењима секуларне или у којима постоји тзв. кооперативна одвојеност државе и цркве и религијских заједница. Религијски елементи појављују се у европским државама у којима се одређује државна црква (Лихтенштајн) или се уставом даје извесна предност одређеној цркви (Грчка, Грузија).

У вези с религијским елементима у преамбули устава, логично се намећу два питања. *Прво*, да ли је препознавање или признавање тих елемената од стране уставотвораца заправо „скретање са правца“ начелне одвојености државе и религије? *Друио*, који су најчешћи узроци таквог поступања?

Чини се да је одговор на прво питање одричан, јер преамбуле, како смо то видели, могу да „упозоравају на предпозитивне основе и/или верске истине неке политичке заједнице“ на „концентрат њеног идентитета“, који обавезује све грађане.⁹⁵ Поред тога, истовремено позивање на супрематију Бога и на владавину права је својеврсна потврда природноправних гаранција заштите основних права. На овај начин се признаје значајна улога религије у развоју политичког друштва и његовог правног поретка,⁹⁶ а постојање оваквих инвокација не представља нужно претњу секуларном карактеру државе.⁹⁷

Кад је реч о одговору на друго питање, сматра се да религијско надахнуће може бити од користи у вршењу грађанских дужности и

⁹⁵ P. Häberle, *Ustavna država*, Zagreb, 2002, 185, наведено према V. Mikić, 442 фн. 49.

⁹⁶ J. Penney, R. J. Danay, *The Embarrassing Preamble? Understanding the „Supremacy of God“ and the Charter*, *U.B.C. Law Review*, vol. 39:2, 7, фн. 3, наведено према V. Mikić, 442 фн. 50.

⁹⁷ P. Häberle, *Ustavna država*, Zagreb, 2002, 186, наведено према V. Mikić, 442 фн. 48.

пружити заштиту од друштвеног раслојавања.⁹⁸ Практично, религијским елементима се утиче на верујуће чланове друштва да с више ревности учествују у функционисању успостављене заједнице. Леп пример за то је и преамбула Устава Пољске, која се обраћа и онима који верују и онима који не верују. Практично, важно је да се у друштву стварају позитивне вредности, које ће уједињавати, а не разједињавати. Религијски елементи, вешто укомпоновани у грађански контекст, у том науму могу да буду само од помоћи, а да не угрозе пројектовану уставну конструкцију. Треба имати на уму утицај традиције, јер „прича о Европи“ своје извориште има у „причи о хришћанству“.⁹⁹ Религијским елементима у преамбули, којима су дати одговарајуће место и примерен значај, исказује се и поштовање према правој европској традицији.

⁹⁸ T. Shek Brnardić, *Europski ustav i apologetika kršćanske kulture Christophera Dawsona (1889.-1970.)*, *Crkva u svijetu*, vol. 51, 1/2016, 100.

⁹⁹ *Ibid.*, 101.

Vladan Petrov, PhD

Full Professor, University of Belgrade, Faculty of Law;
Judge of the Constitutional Court of Serbia

Miloš Stanić, PhD

Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade

RELIGIOUS ELEMENTS IN THE PREAMBLES OF CONSTITUTION WITH A SPECIAL REFERENCE TO EUROPEAN COUNTRIES

Summary

The paper deals with the issue of religious elements in the preamble of the constitution. Bearing in mind that the constitution is an act of state, the authors in the first part of the paper present the existing models of relations between the state and religious communities in Europe. Then, the paper deals with the concept and nature of the preamble, as two essential elements, necessary for further analysis. Finally, there is an overview of the religious elements in the preamble at world level and at European level as well. Regarding the focus of the paper, the overview concerning Europe is more detailed. The authors offer several conclusions. Firstly, when it comes to religious elements on a world level, it can be noted that this element is common in comparative law, while it is at the same time rare in Europe. Secondly, such treatment is not contrary to the principle of secularity. Thirdly, the authors conclude that religious elements could influence believers to participate even more diligently in the functioning of the established community without compromising the established constitutional structure. In this way, some states show respect to national and European tradition in which religion is a very important part.

Keywords: preambles of the constitution, religious elements in preamble, separation of church and state, secularity, cooperation, Europe, tradition.